

ЩЕБЕТЮК

Наталія Борисівна,

канд. іст. наук, зав. сектора
удосконалення інформаційно-
бібліотечного супроводження
наукового забезпечення АПК
ДНСГБ УААН
(м. Київ)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ НАУК (1956–1962):
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Представлено результати аналізу історіографії розвитку аграрної науки України в 50-х рр. ХХ ст. Встановлено істотні зміни в тематичному спектрі робіт і методологічних підходах до розгляду зазначеної проблеми.

Представлены результаты анализа историографии развития аграрной науки Украины в 50-е гг. ХХ ст. Установлены существенные изменения в тематическом спектре работ и методических принципах при рассмотрении указанной проблемы.

The results of the analysis the historiography in the development of agrarian science into the 50's ХХ st. are represented. During the examination of the problem the substantial changes in the subject spectrum of works and the systematic principles are established.

Сучасний період розвитку української держави відзначається активізацією зацікавленості щодо поглядів істориків, основних напрямів вітчизняної історіографії, її особливостей в умовах тоталітарного режиму та під час переходу до демократичного суспільства.

Пошук витоків, причин і наслідків багатьох явищ і процесів, з якими доводиться стикатись сучасним українським реформаторам, вимагає більш глибокого й адекватного вивчення нашого недалекого минулого. При цьому, мільйони наших співвітчизників не просто вийшли з того часу, а продовжують нести в собі, своєму сприйнятті риси, елементи й поняття тієї епохи. Саме вона віддзеркалює сучасні проблеми політичного лідерства, взаємозв'язок ідеології, політики й економіки, взаємовідносини в структурі влади, проведення реформ.

Дослідження історії аграрної науки України, зокрема післявоєнного періоду підійшло до нового рубежу – відкривається багато сторін і граней історичного процесу, з відомих причин до цих пір не вивчених дослідниками або висвітлених тенденційно й неповно. Утвердження в історичній науці методологічного плюралізму, багатоконцептуальності і багатоаспектності також сприяє пошуків наукового пошуку, створює умови й разом з тим породжує необхідність в новому осмисленні історіографічної ситуації.

Проведення історичного дослідження з даної теми передбачає розгляд наявної наукової літератури з таких основних проблем: 1) становище в сільському господарстві України; 2) розвиток сільськогосподарської науки; 3) створення та діяльність Української академії сільськогосподарських наук (УАСГН) – керівного й координуючого центру в галузі сільськогосподарської науки в 1956–1962 рр. ХХ ст.

Аналіз історіографії засвідчує, що впродовж 50-х – 90-х років тематичний спектр робіт і методологічні підходи до розгляду вказаних проблем зазнали істотних змін, які умовно можна поділити на два етапи: перший охоплює час від початку досліджуваного періоду до проголошення незалежності України, другий – від 90-х років до сьогодення.

Значна кількість історичних досліджень, присвячених суспільно-політичним, соціально-економічним і культурним процесам в українському селі кінця 50-х – початку 60-х років, представлена багатосторінковими працями, в яких з ідеологічних позицій висвітлено становище в сільському господарстві та здійснено аналіз організаторської, ідейно-виховної роботи комуністів серед колгоспників і робітників радгоспів [1-6].

Зауважимо, що праці авторів радянської доби, як правило, були досить об'єктивними, містили великий фактичний матеріал, але їх пронизує ідеологічна заангажованість, надмірне цитування класиків марксизму-ленінізму. Названі риси є характерними для досліджень Л.Ю. Беренштейна [7], С.М. Зверева [8], П.Ю. Котлова [9], Б.П. Ковалевського [10], М.О. Лисенка [11], І.В. Шульги [12].

Велика кількість історичних досліджень стосується розвитку соціалістичного змагання серед працівників сільського господарства, в яких з позицій комуністичних принципів ідейно-виховної роботи висвітлено організацію праці в сільському господарстві України та “величні” завдання науки [13-18].

Досить докладно проаналізовано стан сільськогосподарського виробництва та наукові здобутки вітчизняних учених у сільськогосподарській галузі в колективній праці “Сільське господарство Української РСР” під редакцією І.Н. Романенка [19], яка, за словами І.Г. Зоріна, “стала першою спробою створення капітальної праці про сільське господарство України” в досліджуваний період [20, с. 92]. Незважаючи на заідеологізованість, дослідження історичного характеру містить багатий фактологічний матеріал, зокрема, стосовно діяльності науково-дослідних установ сільськогосподарської галузі в середині 50-х років минулого століття. Також автори висвітлюють процес реорганізації в системі управління сільськогосподарською наукою України. Усі науково-дослідні установи сільськогосподарської галузі, що були розпорочені по різних міністерствах і відомствах республіки, перейшли в підпорядкування Міністерства сільського господарства (МСГ) Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). Для здійснення методичного керівництва і координації наукових досліджень було створено Українську академію сільськогосподарських наук [19, с. 138].

Як відомо, в досліджуваний період усі рішення й накази надходили з Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу (ЦК КПРС), тож реорганізаційні заходи щодо управління сільськогосподарською наукою також розпочались на виконання настанов Всесоюзної наради працівників сільськогосподарської науки (Москва, 19-23 червня 1956 р.), якими було визначено схему організації наукової діяльності науково-дослідних установ союзного і республіканського підпорядкування. В матеріалах наради знайшли висвітлення попередні недоліки в організації роботи науково-дослідних установ. Міністр сільського господарства СРСР В.В. Мацкевич звернув увагу

на низький теоретичний рівень досліджень, недотримання методики проведення науково-дослідних робіт і шаблонне використання травопільної системи. Перед сільськогосподарською наукою було поставлено важливе першочергове завдання – опрацювати науково обґрунтовану систему ведення господарства, яка сприятиме “крутому піднесенню сільського господарства” [21, с. 9].

Як зазначав Президент Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В.І. Леніна П.П. Лобанов, в колишньому СРСР “до середини 1959 р. нараховувалось близько 800 наукових установ, в тому числі 135 крупних науково-дослідних інститутів, 96 комплексних обласних станцій, 317 дослідних станцій і 224 інших дослідних установ”, а загальна кількість працівників сільськогосподарської науки перевищувала 30 тис. осіб [22, с. 5]. Отже, потужність мережі науково-дослідних установ аграрної галузі на теренах колишнього СРСР забезпечувала великі можливості для ефективного розвитку наукових досліджень і дієвого впливу їх результатів на сільськогосподарське виробництво.

Процесам реорганізації сільськогосподарської галузі й управління сільськогосподарською наукою в колишньому СРСР присвячена праця Р.М. Карташова і Д.І. Якушкіна. Автори наводять стисло характеристику окремих галузей сільського господарства союзних республік, загальну структуру організації системи науково-дослідних установ і частково торкаються питань історії розвитку дослідної справи, сільськогосподарської освіти й підготовки наукових кадрів. Також зазначається факт створення в Україні академії сільськогосподарських наук [23, с. 216].

Реорганізацію сільськогосподарських науково-дослідних установ 1956 року в Україні висвітлено у праці М.Г. Городнього “Науково-дослідні установи по сільському господарству на Україні”. Автор, спираючись на статистичні дані, зазначає, що після реорганізаційних перетворень в системі МСГ УРСР налічувалось 88 науково-дослідних установ: 17 науково-дослідних інститути, 5 республіканських спеціальних дослідних станцій, 21 обласна

державна сільськогосподарська дослідна станція, 30 галузевих дослідних станцій, 7 дослідних полів, дендропарк, 6 опорних пунктів і Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека. Крім того, на території України працювало 26 всесоюзних науково-дослідних установ, які також методично підпорядковувалися УАСГН [24, с. 11].

Ґрунтовно й комплексно висвітлює дослідну справу в Україні П.А. Власюк у фундаментальній праці “Сільськогосподарська наука до 40-річчя Великого Жовтня” [25]. Відомий вчений в галузі агрохімії та фізіології рослин, президент Української академії сільськогосподарських наук академік П.А. Власюк змальовує цілісну картину надбань вітчизняної сільськогосподарської науки з різних напрямів сільськогосподарського виробництва. В роботі також знайшло відображення перспективне планування діяльності науково-дослідних установ системи УАСГН. Визначено найважливіші напрями наукових досліджень, поставлено завдання для усієї структури Української академії сільськогосподарських наук – методичного та координуючого центру в галузі сільськогосподарської науки й освіти в Україні у 1956-1962 рр.

Велика кількість змістовних праць П.А. Власюка та його звіти про роботу УАСГН дають змогу здійснити аналіз функціонування усіх структурних підрозділів Академії, створення та діяльність якої, безперечно, активізували розвиток аграрної науки в Україні, що значною мірою сприяло вирішенню нагальних питань аграрного виробництва, а також його наукового забезпечення [26-30].

У роботах науковців Академії висвітлено процеси опрацювання важливих завдань, що покладались урядом на науково-дослідні установи у визначений період. Основною комплексною проблемою, над якою працювали усі науково-дослідні установи УАСГН, була розробка науково обґрунтованої системи ведення господарства. Цьому питанню присвячені праці Ф.М. Бровенка [31], І.Н. Романенка, А.Ф. Чайковського, І.І. Жадана [32], Л.М. Клецького [33], П.А. Власюка [34]. Результатом плідного наукового пошуку вчених Академії

було опублікування у 1959 р. “Методики розробки та впровадження системи ведення господарства в колгоспах і радгоспах Української РСР” із визначенням у ній змісту, порядку організації роботи та економічної оцінки впроваджуваних систем [34, с. 20].

Питанням спеціалізації господарств велику увагу приділяв вчений-економіст І.Н. Романенко. На думку науковця, “спеціалізація сільськогосподарських підприємств на виробництві одного або кількох найважливіших товарних продуктів передбачає розвиток допоміжних галузей і підсобних підприємств, тобто вона є основою комплексного, багатогалузевого розвитку сільського господарства” [35, с. 4].

Нагальною проблемою для аграрної галузі було питання впровадження у сільськогосподарське виробництво досягнень науки і передового досвіду та зв'язків науки з практикою. Саме ці питання висвітлюють у своїх працях П.Д. Пшеничний [36], І.Ф. Бузанов [37], І.Н. Романенко [38], О.П. Канєвський [39], П.А. Власюк [40; 41; 42]. Типова за своїм характером і проблематикою ціла низка подібних публікацій досліджуваного періоду була здебільшого пропагандою наукових досягнень як одного із важливих чинників продуктивного впровадження наукових розробок у сільськогосподарське виробництво.

Спробу узагальнити результати підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у системі Української академії сільськогосподарських наук здійснив С.І. Лебедев. Він наголошував, що підготовка аспірантів здійснювалася більш як за 70 профілями. Це, на думку автора, дозволяло забезпечити науковими кадрами сільськогосподарські вузи та науково-дослідні установи МСГ УРСР майже з усіх спеціальностей [43, с. 5]. С.І. Лебедев зауважує, що в науково-дослідних установах особливу увагу приділяли визначенню тем дисертаційних робіт з актуалізованим теоретичним, народногосподарським значенням та реальною можливістю своєчасного виконання із застосуванням найновішої методики наукових досліджень.

Короткий екскурс в історію дослідної справи подав В.Ф. Пересипкін. Підсумовуючи вагомі здобутки сільськогосподарської науки за 45 років радянської влади, він пише, що в Україні впродовж 1957-1961 рр. було здійснено суцільне великомасштабне обстеження ґрунтів на площі понад 43 млн. га [44, с. 4]. Автор також відзначає значний внесок учених УАСГН у створення нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур. Особливо вагомими в цій галузі є досягнення вчених-селекціонерів А.А. Горлача, С.Х. Дуки, Ф.Г. Кириченка, В.О. Козубенка, О.К. Коломієць, В.Н. Ремесла, В.Я. Юр'єва та інших.

Поступ історичного розвитку сільськогосподарської науки та освіти в Україні комплексно висвітлив Н.І. Пшеничний. Основну увагу він зосередив на організації та становленні науково-дослідних установ і внеску в дослідну справу видатних українських учених [45; 46]. Однак подій в сільськогосподарській науці у 1956-1962 рр. автор торкається фрагментарно, згадуючи лише про реорганізаційні заходи уряду щодо поліпшення науково-дослідної роботи в галузі сільського господарства, не відзначаючи факту створення Української академії сільськогосподарських наук. У цілому зроблено висновок, що реорганізація науково-дослідних установ “дала можливість об'єднати сили вчених, розширити дослідну роботу в усіх галузях сільськогосподарської науки, наблизити дослідні установи до виробництва з урахуванням природно-економічних особливостей окремих зон республіки” [46, с. 42].

У колективній праці, присвяченій 75-річчю створення Української ордена Трудового Червоного Прапора сільськогосподарської академії (нині – Національний аграрний університет) під редакцією В.В. Юрчишина висвітлено історичний шлях цього вищого навчального закладу [47]. Проте його функціонування в статусі Навчальної частини УАСГН автори не згадують.

У 1988 р. вийшла друком монографія “Развитие механизации и электрификации сельского хозяйства Украинской ССР”, в якій висвітлено основні напрями механізації і електрифікації сільського господарства в країні.

Достатньо уваги автори приділяють питанню впливу науково-технічного прогресу на розвиток механізації і електрифікації основних галузей агропромислового виробництва [48]. Комплексно висвітлено історію розвитку механізації і електрифікації сільського господарства України, показано процес створення і впровадження у виробництво сільськогосподарської техніки, проведення наукових досліджень, підготовку інженерно-технічних спеціалістів та ін.

Загалом, у публікаціях про розвиток сільського господарства та науки мало уваги приділяється таким принциповим проблемам, як недоліки системи управління аграрним сектором, податкової політики ціноутворення та застосування екстенсивних методів ведення сільського господарства.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що опубліковані протягом 50 — 80-х років дослідження з проблем села, соціально-економічного стану галузі, аграрної політики держави та розвитку аграрної науки, незважаючи на певну методологічну й ідеологічну заангажованість, становлять науковий інтерес, що сприяє критичному переосмисленню історичного процесу, новим підходам до висвітлення досліджуваної проблеми.

Загальним процесам, що відбувалися в аграрній галузі України, присвячені праці зарубіжних авторів: Д. Боффа [49], М. Маля [50], Ш. Мерль [51], Y. De Gorlizky [52], G. The Schroeder [53], C. Linden [54]. Дослідники аналізують різноманітні аспекти діяльності радянської системи стосовно сільськогосподарської галузі народного господарства у 50-х рр. ХХ ст.

Аграрна політика КПРС і уряду СРСР у досліджуваній період аналізується О. Субтельним. Важко не погодитись з висновками автора стосовно хибності намірів розв'язання аграрного питання волонтаристськими методами, що призвели до погіршення становища в сільському господарстві наприкінці 50-х років ХХ ст. [55]. Як зауважує Дейвіс Норман, радянська система, згубна за своєю суттю, — “не могла дихати киснем реформ” [56, с. 1174].

Слід виокремити праці закордонних дослідників українського походження: Б. Винара [57], Л. Лисенка [58], І. Майстренка [59], М. Руденка [60], Я. Шумелдо [61]. Протиборство двох світових систем породило інтелектуальну ворожнечу між зарубіжними українськими та радянськими вченими. Вітчизняні вчені залучались до ідейної боротьби проти західних учених, яких називали “буржуазними фальсифікаторами”. Ізоляція вітчизняних науковців унеможлиблювала спілкування з колегами, які представляли певні історичні школи, внаслідок чого втрачався методологічний арсенал, тематичний спектр функціональних досліджень. Також спостерігалися суттєві перегини у виданнях учених української діаспори, яким були недоступні архівні матеріали, що зберігалися в радянській Україні. Зважаючи на це, праці зарубіжних колег, як вказує О.П. Реєнт, “нерідко відзначалися одномірною ідеологічною спрямованістю, невиправданою емоційністю й пафосом, суб’єктивними оцінками історичних подій” [62, с. 5].

Зауважимо, що більшість зарубіжних дослідників розглядають історію аграрних відносин в Україні у контексті загальної історії колишнього СРСР. У їхніх працях зосереджено об’ємний фактичний матеріал, де зустрічаємо чимало об’єктивних оцінок стану сільського господарства колишнього СРСР, і зокрема України. Аграрна політика радянської влади у післявоєнні роки представлена у працях зарубіжних суспільствознавців як спрямованість на екстенсивні методи господарювання і розглядається як основна причина кризових явищ у сільському господарстві 50-х — на початку 60-х років.

З огляду на цілісність та невід’ємність суспільно-політичних процесів в Україні від загальносоюзних, варто зупинитись на дослідженнях російських учених. Наприкінці 80-х – на початку 90-х років побачив світ ряд цікавих видань дослідників Інституту російської історії Російської академії наук (РАН). Їх автори розглядають діяльність М.С. Хрущова на основі вивчення широкого кола документів московських архівів. У них відчутно проглядаються наміри проаналізувати “добу Хрущова” через спектр проблем сьогодення. Це, насамперед, публікація М.А. Безніна і Т.М. Дімоні [63], ґрунтовні статті

Ю. Денисова [64], І. Зеленіна [65] та ін. Їх поєднує прагнення розкрити глибинні тенденції, притаманні реформаторській діяльності М.С. Хрущова. Незважаючи на те, що в деяких дослідженнях проблематика хрущовських реформ розглядається фрагментарно, в контексті інших дослідницьких завдань, загалом чітко простежується прагнення до об'єктивної оцінки доби Хрущова.

У центрі уваги роботи О.М. Вербицької “Российское крестьянство: от Сталина к Хрущеву” стоять проблеми партійно-державного керівництва колгоспами, праці селянина в суспільному господарстві, селянського двору та присадибного господарства, соціально-демографічних процесів на селі, матеріального стану та культурного розвитку селянства [66]. Даючи характеристику реформам хрущовського періоду, автор не вдається ні до нестримних вихвалянь, що були характерні для історіографії другої половини 50-х – початку 60-х років, ні до різко негативних оцінок. О.М. Вербицька вважає, що ці реформи значно полегшили життя колгоспників, суттєво стимулювали їх заінтересованість у розширенні виробництва, сприяли оздоровленню демографічної ситуації на селі, піднесли правовий і соціальний статус селянина-колгоспника. Однак, як зазначає автор, досить швидко (через 5-7 років після приходу Хрущова до влади) почався відступ від накресленого курсу, а такі акції як обмеження особистих підсобних господарств, господарських прав колгоспів, підвищення цін на сільськогосподарську техніку та запчастини, нав'язування “згори” термінів та способів висіву певних культур варто кваліфікувати як “контрреформи”. В таких умовах, логічно робить висновок дослідниця, “процес розселяння російського села швидко прогресував, збільшився відтік сільського населення в місто” [66, с. 205].

Життєвий і творчий шлях видатних учених-селекціонерів України Б.П. Соколова, В.О. Козубенка, Ф.Г. Кириченка, О.К. Коломієць, О.В. Попова, В.Я. Юр'єва, П.В. Кучумова висвітлено у дослідженнях В.Д. Дмитрієва [67], М.А. Поповського [68] і Л.С. Юдасіна [69].

Після проголошення державного суверенітету і незалежності України в розвитку вітчизняної історіографії розпочався якісно новий поступ на основі

нових концептуальних підходів. Завдяки не формальному, а фактичному доступу до архівних джерел, з'явилася реальна можливість більш повно, об'єктивно і неупереджено висвітлити історичні процеси розвитку вітчизняної аграрної історії. Відійшли в минуле застарілі гіпотези, так звані принципи класовості чи партійності, які на догоду офіційній ідеології активно насаджувались у національній історіографії.

Серед робіт історіографічного характеру значним внеском стала колективна праця “Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття” [70], що з'явилася у 2000 р. Її автори на основі принципів наукового об'єктивізму проаналізували адекватність висвітлення у працях українських істориків та економістів суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у вітчизняній аграрній галузі в 50 – 60-ті роки ХХ століття. І хоча автори не торкаються питань наукового забезпечення сільськогосподарського виробництва, проте цінні рекомендації стосовно методології та джерелознавчої бази досліджень є своєрідним дороговказом для дослідників-аграрників.

Протягом 90-х років минулого століття опубліковано низку змістовних наукових праць, які в основному висвітлюють негативні наслідки політики тоталітарної держави загалом та стосовно сільськогосподарської галузі зокрема. Ці дослідження характеризуються новими підходами до оцінки складних процесів у сільському господарстві та його науковому забезпеченні і ґрунтується на критичному осмисленні документів, законодавчих актів, періодичної преси, архівних матеріалів другої половини 50-х – першої половини 60-х років.

Перша в незалежній Україні спроба проаналізувати уроки минулого українського селянства належить відомому дослідникові аграрної історії П.П. Панченку, який у монографії “Сторінки історії України ХХ століття: (Українське село: поступ, сподівання, тривоги) розкриває панораму історичних подій в українському селі з давнини до новітнього часу, віддаючи шану хліборобській праці. Про досліджуваний період автор пише: “Життя текло в

берегах ріки радянського суцільного соціалістичного експериментаторства, в безправності знаходилось у площині нульової вартісності, гвинтиково-механічної долі” [71, с. 220].

14 квітня 1994 р. в Інституті історії України Національної академії наук (НАН) України відбувся науковий семінар, присвячений 100-річчю від дня народження М.С. Хрущова. У деяких повідомленнях автори піддали критичному аналізу заходи М.С. Хрущова в сфері сільського господарства. Так, П.П. Панченко у своєму повідомленні “Феномен М.С. Хрущова в контексті нового осмислення” різко засуджує ініційовані Хрущовим кроки щодо укрупнення колгоспів, обмеження власного господарства колгоспників, “кукурудзяної” кампанії, ліквідації промислової кооперації (як наслідок, 60% виробленої сільськогосподарської продукції загинуло), завищення планів виробництва сільськогосподарської продукції тощо [72, с. 15–18].

Стосовно проблеми наслідків аграрних реформ М. Хрущова становлять інтерес дослідження О.В. Ворошилова [73], І.М. Лубко [74], О.Ф. Нікілева [75]. Дисертаційні розвідки І.М. Лубко і О.В. Ворошилова відчутно розширюють коло інформації з досліджуваної теми, а використання авторами нових підходів дозволило зробити неупереджені висновки, які в цілому зводяться до того, що період хрущовських перетворень, попри неоднозначність отримуваних результатів, апріорі мав позитивне значення для сільськогосподарської галузі і не приніс очікуваного результату в промисловості.

Дещо іншої думки стосовно реформ М.С. Хрущова дотримуються дослідники в узагальнюючій праці “Історія українського селянства”, опублікованій в 2006 р. Інститутом історії України НАН України. Зокрема, зазначено згубність для розвитку сільського господарства нових реформ наприкінці 1950-х – початку 1960-х років: “реорганізації настільки швидко змінювали одна одну, що колгоспи впадали у стан дезорганізації” [76, с. 440]. На реформи в сільському господарстві, що проводилися на основі рішень вересневого (1953 р.) пленуму ЦК КПРС і наступних партійних рішень, негативно вплинули невваженість і непослідовність партійних дій.

Незмінність адміністративно-командної системи управління сільським господарством спричиняла наближення чергових кризових явищ в економіці аграрного сектору народного господарства України.

На тлі більшості згаданих досліджень, праці історичного характеру “Історія господарства: Україна і світ” (за редакцією Б.Д. Лановика) [77], “Новітня аграрна історія України” (Завальнюк О.М., Рибак І.В.) [78], “Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття” (Романюк І.М.) [79] та “Аграрна історія України” (Каденюк О.С.) [80] є узагальнюючими дослідженнями вітчизняної аграрної історії. Спираючись на результати наукового осмислення об’ємного фактологічного матеріалу, дослідники висвітлили основні поступи аграрного розвитку України.

Проте у цих роботах, як і у вищенаведених, аналізуються суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні сторони життя українського селянства без урахування стану наукового забезпечення аграрної галузі народного господарства. Лише О.С. Каденюк частково торкається питань історії дослідної справи в Україні. Автор висвітлює процес організації закладів сільськогосподарської освіти та діяльність окремих наукових шкіл, зокрема, школи агрономічної хімії О.І. Душечкіна, вихідці якої – відомі вчені П.А. Власюк, П.А. Гірко та І.Л. Калоша – опублікували ряд визначних праць.

При висвітленні історичного поступу Національного аграрного університету, В.В. Діденко зазначає, що “незважаючи на вкрай несприятливі умови, коли піддавалися погромним атакам з боку тоталітарного режиму фізіологія, анатомія, генетика, проводилися експериментальні дослідження, спроби поєднати нові досягнення науки з практикою” [81, с. 46].

Методологічні орієнтири в дослідженнях розвитку природознавчих наук у 50-х рр. ХХ ст. розглядає Л. Казімка. Автор зазначає, що нав’язані комунорадянською системою методологічні установки, побудовані на псевдонаукових теоріях Т.Д. Лисенка, О.Б. Лепешинської і К.М. Бикова, “фактично дискредитували вітчизняну науку та загальмували її розвиток” [82].

В історичному аспекті вітчизняна аграрна наука, як відомо, має багато досягнень, у тому числі світового рівня. Проте й дотепер залишаються не вивченими окремі періоди в становленні, руйнаціях та відродженні потенціалу українського наукового співтовариства. У сучасних умовах, коли здійснюються реформи в аграрному секторі країни, виникла потреба відтворити достовірну історичну панораму розвитку української аграрної науки. Актуалізована потреба в її ґрунтовному вивченні, об'єктивному переосмисленні й аналітичному узагальненні є нагальною для пострадянської України. Виняткову можливість вивчити “білі плями” в історії аграрної науки дають архівні документи, раніше недоступні для дослідників. Тільки на початку 90-х років минулого століття, завдяки не формальному, а фактичному доступу до архівних джерел, науковці отримали можливість об'єктивного аналізу вітчизняної аграрної історії.

Заслуговують на увагу роботи В.І. Онопрієнка “Історія української науки XIX-XX століть” [83] та Л.М. Бесова “Історія науки і техніки. З найдавніших часів до кінця двадцятого століття” [84]. Автори намагаються змалювати цілісну картину становлення й розвитку української науки і техніки. Однак, висвітлюючи наслідки панування радянської моделі науки й перспективи її трансформації, вони не згадують про реформування системи управління науковими й освітніми установами, що здійснювалося в аграрній сфері у досліджуваний період.

У навчальному посібнику “Аграрна історія України”, який вийшов друком у 1996 р., розкрито передумови реформ у аграрній сфері України другої половини XX століття. Його автори, П.П. Панченко, В.П. Славов, В.А. Шмарчук, проаналізували загальний стан проблеми дослідження історії аграрної науки, дійшли висновку, що “перші цікаві праці з'явилися в непівські 20-і роки”, “починаючи з 1930 р. до 1953 р., сталінський режим різко звужував тематику аграрних досліджень”. Крім того, автори наголошують, що “публікації середини 50-х років нерідко були далекими від суто наукової проблематики” та “справа ще більше погіршилася в 60-80-х роках” [85, с. 214].

У згаданому році побачила світ колективна праця вчених Української академії аграрних наук “Українська академія аграрних наук 1991-1995”. В першому розділі “Сторінки історії” автори висвітлили історію розвитку вітчизняної аграрної науки [86]. Фактично, вони зробили першу спробу в узагальненому варіанті показати поступальний шлях аграрної науки в Україні. Стисло викладено форми організації сільськогосподарської науки, її управління та здобутки українських вчених. Вперше в сучасній літературі автори висвітлюють діяльність Української академії сільськогосподарських наук у 1956-1962 рр. У праці наголошується, що Академія, як вищий науково-методичний центр України в галузі аграрної науки, здійснювала керівництво всією науково-дослідною діяльністю в науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах, забезпечувала теоретичну і практичну підготовку спеціалістів вищої кваліфікації. Автори звертають увагу на неоднозначність “оцінки діяльності аграрних наукових установ у повоєнні роки”. При цьому зазначають, що “безумовно, створення розгалуженої мережі аграрної науки сприяло її розвитку” [86, с. 18–19].

Історію дослідної справи в Росії фрагментарно висвітлює віце-президент Російської академії сільськогосподарських наук А.Л. Іванов. Учений називає післявоєнний період найскладнішим в історії російського землеробства, “не торкаючись лисенківщини і інших перекручень, досить згадати непорушність уявлень про відвальну оранку, багатопільні сівозміни й повсюдне нав’язування травопільної системи”, було “знехтувано багатьма великими досягненнями сільськогосподарської науки, освячені іменами М.І. Вавилова, М.М. Тулайкова, А.Г. Дояренка...” [87, с. 9].

Російською академією сільськогосподарських наук видано біографічну енциклопедію її академічного складу: нариси про дійсних членів, членів-кореспондентів ВАСГНІЛ, Россільгоспакадемії, а також членів ВАСГНІЛ із країн СНД і Балтії, обраних до 1992 р. [88]. На сторінках енциклопедії зустрічаємо імена відомих українських учених П.А. Власюка, О.С. Мусійка, Ф.Г. Кириченка та Б.П. Соколова. Відомості про видатних учених різних

галузей аграрної науки дають змогу скласти певне об'єктивне уявлення про їхній внесок у розвиток вітчизняної аграрної науки.

У 2005 р. вийшла друком колективна монографія “Становлення і розвиток аграрної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів до сьогодення)”, в якій автори роблять спробу висвітлити поступальний розвиток вітчизняної освіти і науки [89]. У роботі аналізується наукова діяльність Навчальної частини, одного із структурних підрозділів Української академії сільськогосподарських наук. Однак автори лише побіжно торкаються функціонування важливого на той час центру координації й управління сільськогосподарською наукою. Переконливим є висновок про те, що “період існування навчального закладу в одній структурі з Академією сільськогосподарських наук був досить продуктивним, оскільки існувала реальна можливість інтеграції освітянської та наукової діяльності, що дало змогу завоювати йому славу одного з найкращих вищих навчальних закладів колишнього СРСР” [89, с. 87]. Автори монографії зазначають, що приводом для прийняття 4 травня 1962 р. постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР “Про ліквідацію Української академії сільськогосподарських наук і утворення в складі Академії наук УРСР відділу сільськогосподарських наук” стало “послідовне відстоювання Президією УАСГН стратегії розвитку сільського господарства в Україні, яка не збігалася з офіційною” [89, с. 88].

Заслужують на увагу фундаментальні праці з відображенням історичних аспектів становлення й подальшого розвитку окремих галузей знань аграрної науки. Високо оцінено серію книг “Українські вчені-аграрії ХХ ст.”, засновану з ініціативи академіків М.В. Зубця і В.П. Бурката [90-97]. В них висвітлено життя й наукову спадщину вчених-аграріїв, яким належить вагомий внесок у розвиток аграрної науки.

Серія “Біобібліографія вчених-аграріїв України”, започаткована Державною науковою сільськогосподарською бібліотекою УААН, розповідає про науково-дослідну, науково-організаційну, науково-педагогічну і громадську діяльність видатних українських учених. Добірка, присвячена

Президенту УАСГН П.А. Власюку, відомому вченому в галузі ґрунтознавства, агрохімії і фізіології рослин, містить відомості про його наукову спадщину, яка налічує понад 800 наукових праць [98]. Крім того, опубліковано добірку результатів наукових досліджень, проведених його учнями і послідовниками, яка також містить історичні нариси про життєвий і творчий шлях академіка П.А. Власюка [99].

Великий науковий інтерес для дослідників становить чотиритомна добірка оглядових і експериментальних статей чисельного колективу авторів – членів Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І. Вавилова “Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть” [100]. Із залученням ґрунтового фактологічного матеріалу науковці висвітлюють історію та розвиток досліджень з проблем генетики і селекції в Україні, зокрема і в період, що нами розглядається.

У науково-популярних нарисах П.Т. Саблука “Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє” розкрито еволюцію реформування аграрного сектору економіки, узагальнено історичний шлях розвитку аграрної економіки в Україні від часів скасування кріпосного права і до дня проголошення незалежності Української держави [101].

У 2004 р. вийшла з друку колективна праця “Інститут гідротехніки і меліорації: Заснування, розвиток та найважливіші наукові досягнення за 75 років” [102]. Проте у названій праці знаходимо лише окремі відомості про діяльність Української академії сільськогосподарських наук або її структурних підрозділів, а зазначена проблема досліджується частково в контексті інших завдань.

Нещодавно видана колективна монографія “Науковий потенціал Української академії аграрних наук” присвячена 75-річчю створення Української академії аграрних наук. Наукова цінність цього дослідження є незаперечною. В окремому розділі “Основні історичні етапи розвитку та управління аграрною наукою в Україні” вперше подано структуру Української академії сільськогосподарських наук [103, с. 131].

Вказана праця є частиною комплексного дослідження наукового потенціалу вчених-аграріїв України і певним внеском у створення української аграрної біографістики та історії аграрної науки. Ґрунтовні дослідження із зазначених питань проводить Державна наукова сільськогосподарська бібліотека, при якій від 2001 року діє Центр історії аграрної науки України, в контексті діяльності якого створюється Національна інформаційна база даних з історії започаткування, становлення та розвитку науково-дослідних установ, організацій УААН, Мінагрополітики України, аграрних закладів освіти тощо.

Чільне місце в історіографії вітчизняної дослідної справи належить аналітичним дослідженням В.А. Вергунова “Основні історичні етапи розвитку та управління аграрною наукою України” [104], “Академізація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: історико-науковий аналіз” [105] та багато інших. Концепція автора щодо визначальних засад розвитку історії аграрної науки, еволюції сільськогосподарської наукової думки становить вагомий інтерес для дослідників історії науки. В.А. Вергунов обґрунтовано підсумовує: “Процес академізації вітчизняної аграрної науки включає в себе як її розвиток взагалі, так і становлення керівних та організуючих наукових установ зокрема”. Автор підкреслює, що “важливою вихідною позицією для вивчення історії сільськогосподарської науки є аналіз академічної політики тих урядів, що існували на українських землях впродовж ХІХ–ХХ століть, а також дослідження створення, складу, динаміки та розвитку сільськогосподарських наукових і вищих фахових навчальних закладів, їхнього юридичного статусу в державній системі” [105, с. 170–171]. У динаміці розглядаються історичні етапи розвитку, організації та управління аграрною наукою, що видозмінювались у відповідності до соціально-економічних і політичних змін в Україні.

Таким чином видання, присвячені історії аграрної науки в цілому та окремим етапам діяльності УАСґН, заклали певну базу для ґрунтового вивчення історії заснування і становлення Академії у 1956–1962 рр. [106]. Комплексне дослідження організації, становлення та подальшої діяльності Української академії сільськогосподарських наук дало змогу розкрити

політичні, соціальні й економічні умови розвитку сільськогосподарської галузі та її наукового забезпечення в зазначений період, відобразити тенденції розвитку сільськогосподарських знань, які передували створенню Академії. На основі проведеного аналізу наукових програм УАСГН визначено тематичне спрямування науково-дослідної роботи установ Академії у 1957–1961 рр. у межах діяльності Відділень, функції й напрями роботи її управлінського апарату. Встановлено, що за період свого нетривалого функціонування Українська академія сільськогосподарських наук забезпечила комплексне виконання дослідницької роботи науково-дослідними установами від початку наукових розробок до завершення та впровадження результатів наукових досліджень у виробництво за допомогою дієвих механізмів координації науково-дослідної роботи між інститутами і станціями системи УАСГН, а також АН УРСР, АН СРСР, ВАСГНІЛ.

Результати дослідження дають змогу зробити висновок, що створення і діяльність Української академії сільськогосподарських наук, цього унікального творчого об'єднання, що не мало аналогів на теренах колишнього СРСР, відіграли важливу роль у подальшому розвитку вітчизняної дослідної справи у другій половині минулого століття та сприяли досягненню сучасних знань з різних напрямів аграрної науки. У цьому контексті потребує комплексного і розширеного дослідження діяльність Відділень Академії, які здійснювали методичне керівництво усією мережею науково-дослідних установ Української академії сільськогосподарських наук.

Список використаної літератури

1. *Історія* народного господарства УРСР. У 3 т., 4 кн.– К.: Наук. думка, 1987. – Т. 3. – 439 с.
2. *Історія* селянства Української РСР. У 2 т. – К.: Наук. думка, 1967. – Т.2. Від Великого Жовтня до наших днів. – 560 с.
3. *Історія* Української РСР. У 8 т., 10 кн.– К.: Наук. думка, 1979. – Т.8. – 390 с.
4. *Петренко В.С.* Зростання культурно-технічного рівня колгоспного селянства України (1953–1961 рр.). – К.: Наук. думка, 1964. – 224 с.
5. *Развитие* аграрной экономики УССР. – К.: Урожай, 1987.

6. *Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР. У 2 т.* – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – Т. 2. 1938–1970. – 695 с.
7. *Беренштейн Л.Ю.* В авангарді трудівників села (колгоспні і радгоспні партійні організації України між ХХ і ХХІІІ з'їздами КПРС). – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968.
8. *Зверев С.М.* Діяльність Комуністичної партії України по зміцненню і розвитку громадського господарства колгоспів (1951–1958). – К.: Вид-во при Київському ун-ті, 1969.
9. *Котлов П.Ю.* Діяльність Комуністичної партії України по удосконаленню суспільно-економічних відносин колгоспного села (1951–1958 рр.). – Х.: Вища шк., 1974.
10. *Ковалевский Б. П.* Укрепление союза рабочего класса и колхозного крестьянства в период строительства коммунизма 1959–1970 гг. (на материалах Украинской ССР). – К.: Наук. думка, 1972.
11. *Лисенко М.О.* Роль Комуністичної партії України в підготовці керівних колгоспних кадрів (1930–1958 рр.) // Наук. пр. з історії КПРС. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1969. – Вип. 28. – С. 107–115.
12. *Шульга І.В.* Політика партії в галузі сільського господарства у 1951–1965 рр. // Наук. пр. з історії КПРС. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1969. – Вип. 28.
13. *Україна в період розгорнутого будівництва комунізму. У 5 кн.* – К.: Наук. думка, 1967. – Кн. 2. – 326 с.
14. *Андрієнко Л.В.* Сільське господарство України за 40 років // Колгоспник України. – 1957. – № 12. – С. 3–8.
15. *Співак, М.С.* Сільське господарство Радянської України на піднесенні // Колгоспник України. – 1957. – № 11. – С. 2–5.
16. *Гуреев, Н.* Специалисты сельского хозяйства УССР в борьбе за осуществление Директив ХХ съезда партии / Н. Гуреев // Коммунист Украины. – 1956. – № 8. – С. 43–51.
17. *Бубновский, Н.* Величественные итоги развития сельского хозяйства Украинской ССР / Н. Бубновский // Коммунист Украины. – 1957. – № 10. – С. 25–35.
18. *Бубновский, Н.* К новым успехам в развитии сельского хозяйства / Н. Бубновский. // Коммунист Украины. – 1957. – № 12. – С. 32–42.
19. *Лісниченко, К.Л.* Сільське господарство Української РСР / К.Л. Лісниченко, І.І. Лукінов, І.Н. Романенко. – К.: Держсільгоспвидав, 1958. – 440 с.
20. *Зорін, І.Г.* Потрібна книга по сільському господарству / І.Г. Зорін // Вісн. с.-г. науки. – 1958. – № 11 – С. 92–95.
21. *Всесоюзное совещание работников сельскохозяйственной науки: Материалы совещания работников с.-х. науки 19-23 июня 1956 года / под ред. И.А. Минкевича.* – М.: Сельхозиздат, 1957. – 627 с.
22. *Лобанов, П.П.* Сельскохозяйственная наука в семилетке. – М.: Сельхозгиз, 1959. – 124 с.

23. *Карташов, Р.Н.* Сельское хозяйство / Р.Н. Карташов, Д.И. Якушкин. – М., 1958. – 230 с.
24. *Городній, М.Г.* Науково-дослідні установи по сільському господарству на Україні // Колгоспник України. – 1957. – № 2. – С. 11–12.
25. *Власюк, П.А.* Сільськогосподарська наука до 40-річчя Великого Жовтня / П.А. Власюк. – К.: Держсільгоспвидав, 1957. – 653 с.
26. *Власюк, П.А.* Підсумки роботи за 1957 р. і завдання УАСГН на 1958 та найближчі роки / П.А. Власюк // Вісн. с.-г. науки. – 1958. – № 5. – С. 2–28.
27. *Власюк, П.А.* Підсумки роботи науково-дослідних установ УАСГН за 1958 р. і завдання на 1959–1965 рр. / П.А. Власюк // Вісн. с.-г. науки. – 1959. – № 8. – С. 18–43.
28. *Власюк, П.А.* Підсумки роботи УАСГН за 1959 р. і завдання науково-дослідних закладів на 1960 р. по здійсненню рішень Грудневого Пленуму ЦК КПРС і XXI з'їзду КП України / П.А. Власюк // Вісн. с.-г. науки. – 1960. – № 4. – С. 3–31.
29. *Власюк, П.А.* Об итогах работы за 1959 г. и основных проблемах научно-теоретических исследований на ближайшие годы / П.А. Власюк // Итоги работы респ. акад. с.-х. наук за 1959 г. и основные. пробл. науч.-теорет. исследований на ближайшие годы: материалы расширен. заседания Совета по координации науч. деятельности по сел. хоз-ву, 25-26 марта 1960 г. / ВАСХНИЛ. – М.: Изд-во МСХ СССР, 1960. – С. 16–46.
30. *Власюк, П.А.* На науковій основі / П.А. Власюк // Вісн. с.-г. науки. – 1959. – № 6. – С. 31–35.
31. *Бровенко, Ф.М.* Науково обґрунтовану систему ведення господарства – кожному колгоспові і радгоспові / Ф.М. Бровенко // Вісн. с.-г. науки. – 1958. – № 10. – С. 82–85.
32. *Романенко І.Н., Чайковський А.Ф., Жадан І.І.* До методики розробки і впровадження районних науково обґрунтованих систем ведення сільського господарства // Вісн. с.-г. науки. – 1960. – № 3. – С. 3–11.
33. *Клецький, Л.М.* Спеціалізація сільськогосподарського виробництва / Л.М. Клецький // Наука і життя. – №7. – С. 28–30.
34. *Власюк, П.А.* Впровадити науково обґрунтовану систему ведення господарства в колгоспах і радгоспах у найкоротший строк / П.А. Власюк // Вісн. с.-г. науки. – 1959. – № 9. – С. 18–26.
35. *Романенко, І.Н.* Розміщення і спеціалізація сільського господарства Української РСР / І.Н. Романенко // Вісн. с.-г. науки. – 1962. – № 5. – С. 3–14.
36. *Пшеничний, П.Д.* Дві проблеми тваринництва / П.Д. Пшеничний // Наука і життя. – 1959. – № 10. – С. 28–29.
37. *Бузанов, І.Ф.* Головне завдання / І.Ф. Бузанов // Наука і життя. – 1959. – № 10. – С. 26–27.
38. *Романенко, І.Н.* Нерозривна єдність науки і практики / І.Н. Романенко // Наука і життя. – 1957. – № 11. – С. 8–11.
39. *Канєвський, О.* Впровадженн я досягнень науки і передового досвіду в сільськогосподарське виробництво / О. Канєвський // Економіка Радянської України. – 1960. – № 6. – С. 48–55.

40. *Власюк, П.А.* Українські вчені – сільському господарству / П.А. Власюк // Наука і життя. – 1961. – № 8. – С. 27–30.
41. *Власюк, П.А.* За найтісніший зв'язок науки з творчою працею народу / П.А. Власюк // Вісн. с.-г. науки. – 1961. – № 8. – С. 3–10.
42. *Власюк, П.А.* Наука на допомогу трудівникам сільського господарства у виконанні соціалістичних зобов'язань / П.А. Власюк // Вісн. с.-г. науки. – 1958. – № 3. – С. 3–13.
43. *Лебедев, С.І.* Готувати наукові і науково-педагогічні кадри, гідні епохи комуністичного будівництва / С.І. Лебедев // Вісн. с.-г. науки. – 1962. – № 3. – С. 3–8.
44. *Пересипкін, В.С.* Сільськогосподарська наука України до 45-річчя Великого Жовтня / В.С. Пересипкін // Вісн. с.-г. науки. – 1962. – № 10. – С. 3–8.
45. *Пшеничний, Н.І.* До історії розвитку сільськогосподарської науки і дослідної справи на Україні / Н.І. Пшеничний // Вісн. с.-г. науки. – 1972. – № 12. – С. 38–46.
46. *Пшеничний, Н.І.* Розквіт сільськогосподарської освіти / Н.І. Пшеничний // Колгоспник України. – 1957. – № 10. – С. 13–14.
47. *Кузня сільськогосподарських кадрів* / В.В. Юрчишин, В.І. Юрчук, А.М. Жадан і ін.; за заг. ред. В.В. Юрчишина. – К.: Урожай, 1973. – 152 с.
48. *Развитие механизации и электрификации сельского хозяйства Украинской ССР* / П.М. Василенко, Н.П. Барабан, И.А. Коваль и др.; АН УССР, Ин-т истории и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 472 с.
49. *Боффа, Д.* История Советского Союза. В 2 т. — М.: Междунар. отношения, 1992 / Д. Боффа. – Т. 2. От Отечественной войны до положения второй мировой державы. Сталин и Хрущев. 1941–1964: пер. с итал. – 632 с.
50. *Мартін, М.* Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991 / М. Мартін. – К.: Мегаполіс, 2000.
51. *Мерль, Ш.* Реформа ошибочная по своей концепции. Заметки к истории аграрной политики при Хрущеве и Брежневеве / Ш Мерль // Проблемы всемирной истории: сб. статей в честь А.А. Фурсенко. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2000. – С. 262–271.
52. *Gorlizky, Y.* De – stalinization and the Politics of Russian Criminal Justice. 1953-1964 / Y. Gorlizky. – Ph. D. diss. University of Oxford, 1992.
53. *Sehroeder, G.* The Soviet Economy on a Treadmill of “Reforms” / G. Sehroeder. – Washington, 1979.
54. *Linden, C.* Khrushchev and Soviet Leadership. 1957–1964 / C. Linden. – Baltimore, 1966.
55. *Субтельний, О.* Україна: Історія / О. Субтельний. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
56. *Дейвіс, Норман.* Європа: Історія / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. – К.: Основи, 2002. – 1464 с.
57. *Винар Б.* Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964). – Мюнхен, Нью-Йорк, 1965.
58. *Лисенко, Л.* Сільське господарство України / Л. Лисенко. – Лондон: ЗЧ. ОУН, 1960.

59. *Майстренко, І.* Історія комуністичної партії України / І. Майстренко. – Мюнхен, 1979. – 256 с.
60. *Руденко, М.* Економічні монолози: Нариси катастрофічної помилки / М. Руденко. – Б.м., 1978. – 200 с.
61. *Шумелдо, Я.* Зміни в СРСР після смерті Сталіна / Я. Шумелдо. – Вид. Першої Української друкарні у Франції. – Париж, 1957.
62. *Реєнт, О.П.* Історична наука: регрес чи поступ? / О.П. Реєнт // Історія в школі. – 1999. – № 1-2. – С. 3–12.
63. *Безнин, М.А.* Соціальний протест колхозного крестьянства (вторая половина 1940-х – 1960-е гг.) / М.А. Безнин, Т.М. Димони // Отечественная история. – 1999. – № 3. – С. 81–99.
64. *Денисов, Ю.* Аграрная политика Н. Хрущева: итоги и уроки / Ю. Денисов // Общественные науки и современность. – 1996. – № 1. – С. 115–122.
65. *Зеленин, И.* Аграрная политика Н. Хрущева и сельское хозяйство страны / И. Зеленин. // Отечественная история. – 2000. – № 1. – С. 76–93.
66. *Вербицкая, О.М.* Российское крестьянство: от Сталина к Хрущеву. Середина 40-х – начало 60-х годов / О.М. Вербицкая. – М.: Наука, 1992. – 224 с.
67. *Дмитриев, В.Д.* Зерно – богатство нашей страны / В.Д. Дмитриев. – М.: Знание, 1962. – 48 с.
68. *Поповский, М.А.* Второе сотворение мира / М.А. Поповский. – М.: Молод. гвардия, 1960. – 223 с.
69. *Юдасин, Л.С.* Чистая линия (Об акад. Б.П. Соколове). Из серии “Гордость сельскохозяйственной науки” / Л.С. Юдасин. – М.: Советская Россия, 1963. – 146 с.
70. *Історіографія, методологія та джерельна база досліджень аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ століття.* – К., 2000. – 135 с.
71. *Панченко, П.П.* Сторінки історії України ХХ століття: (Українське село: поступ, сподівання, тривоги) / П.П. Панченко. – К.: ІСДО, 1995. – 232 с.
72. *М.С. Хрущов і Україна: матеріали наук. семінару 14 квітня 1994 р., присвяч. 100-річчю від дня народж. М.С. Хрущова.* – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 200 с.
73. *Ворошилов, О.В.* Економічна реформа в Україні (1957–1965). Історико-політичний аналіз: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.В. Ворошилов; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1994. – 22 с.
74. *Лубко, І.М.* Спроби аграрних перетворень М. Хрущова та їх вплив на українське село (1953–1964 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І.М. Лубко, Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 19 с.
75. *Нікілев, О.Ф.* Нетрадиційні форми інтелектуалізації управлінських ланок кологоспного виробництва України першої половини 50-х – першої половини 60-х рр. ХХ ст.: сподівання і результати / О.Ф. Нікілев // Питання аграрної історії України та Росії: Матеріали четвертих наук. читань присвяч. пам'яті Д.П. Пойди. – Дніпропетровськ: Промінь, 2002. – С. 171–178.
76. *Історія українського селянства: нариси.* В 2 т.– К.: Наук. думка, 2006. – Т. 2. – 654 с.

77. *Історія господарства: Україна і світ: підручник* / Б.Д. Лановик, З.М. Матисякевич, Р.М. Матейко; за ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вищ. шк., 1995. – 480 с.
78. *Завальнюк, О.М. Новітня аграрна історія України* / О.М. Завальнюк, І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 287 с.
79. *Романюк, І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття* / І.М. Романюк. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
80. *Каденюк, О.С. Аграрна історія України: (курс лекцій): навч. посіб. для студ. аграр. вищ. навч. закладів* / О.С. Каденюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2005. – 300 с.
81. *Діденко, В.В. Нарис історії Національного аграрного університету (До 100-річчя заснування)* / В.В. Діденко. – К.: Аграр. наука, 1998. – 173 с.
82. *Казімка, Л. Методологічні аспекти в історії біології в середині ХХ століття* / Л. Казімка // *Історія Української науки на межі тисячоліть* / ред. кол.: О.Я. Пилипчук (відп. ред.) та ін. – К., 2002. – Вип.9. – С. 98–104.
83. *Онопрієнко В.І. Історія української науки ХІХ-ХХ століть: навч. посіб.* – К.: Либідь, 1998. – 304 с.
84. *Бєсов, Л.М. Історія науки і техніки. З найдавніших часів до кінця двадцятого століття: текст лекцій* / Л.М. Бєсов. – Х.: Харків. держ. політех. ун-т, 1998. – 168 с.
85. *Панченко, П.П. Аграрна історія України: навч. посіб.* / П.П. Панченко, В.П. Славов, В.А. Шмарчук. – К.: Просвіта, 1996. – 406 с.
86. *Сторінки історії // Українська академія аграрних наук 1991–1995* / О.О. Созінов, В.О. Бусол, М.В. Зубець та ін. – К.: Аграр. наука, 1996. – С. 3–30.
87. *Іванов, А.Л. Научное наследие Т.С. Мальцева и современные проблемы земледелия* / А.Л. Иванов // *Вест. Рос. акад. с.-х. наук.* – 2005. – № 5. – С. 9–11.
88. *Российская академия сельскохозяйственных наук: Биограф. энцикл.* / Россельхозакадемия. – М., 2004. – 616 с. – (Материалы к биобиблиогр. академ. состава Россельхозакадемии).
89. *Становлення і розвиток аграрної освіти та науки в Україні (з найдавніших часів до сьогодення)* / Д.О. Мельничук, М.В. Зубець, Л.Ю. Беренштейн і ін. / Нац. аграр. ун-т. – К.: НАУ, 2005. – 224 с.
90. *Вчені-селекціонери у тваринництві* / наук. ред. М.В. Зубець, В.П. Буркат. – К.: Аграр. наука. – 1997. – 249 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 1).
91. *Вчені в галузі тваринництва* / наук. ред. Г.О. Богданов, В.П. Буркат. – К.: Аграр. наука. – 1999. – 423 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 2).
92. *Вчені у галузях механізації, електрифікації та меліорації* / наук. ред. М.К. Лінник, В.П. Буркат. – К.: Аграр. наука. – 2000. – 297 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 3).
93. *Вчені-генетики і селекціонери у галузі рослинництва* / наук. ред. Ф.Ф. Адамень. – К.: Аграр. наука. – 2000. – 364 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 4).

94. *Вчені економісти-аграрники* / упоряд. і відп. за вип. О.В. Шатько. – К.: Аграр. наука. – 2001. – 444 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 5, ч. 1).
95. *Вчені економісти-аграрники* / наук. ред. М.В. Зубець, О.М. Шпичак, В.П. Ситник. – К.: Аграр. наука. – 2001. – 512 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 5, ч. 2).
96. *Вчені генетики-селекціонери та рослинники* / наук. ред. М.В. Роїк. – К.: Аграр. наука. – 2003. – 503 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 7).
97. *Вчені ґрунтознавці, агрохіміки, землероби* / наук. ред. О.Г. Тараріко, В.В. Медведєв. – К.: Аграр. наука. – 2003. – 332 с. – (Сер. “Українські вчені-аграрії ХХ ст.” Кн. 8).
98. *Академік Власюк Петро Антипович (1905–1980): біобібліогр. покажч.* / УААН, ДНСГБ, НАУ; уклад.: В.А. Вергунов, М.М. Городній, А.Г. Сердюк і ін.; наук. ред. В.А. Вергунов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 110 с. – (Сер. “Біобібліографія вчених-аграріїв України”. Кн. 12).
99. *Науковий вісник Національного аграрного університету* / редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К.: НАУ, 2005. – Вип. 87. – 300 с.
100. *Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть: у 4 т.* / редкол.: В.В. Моргун (голов. ред.) та ін. – К.: Логос, 2001. – Т. 2. – 636 с.
101. *Саблук П.Т.* Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси. У 3 т. / П.Т. Саблук. – К.: Ін-т аграр. економіки, 2001. – Т. 1. Економіка періоду диктатури влади. – 432 с.
102. *Калантиренко, І.І.* Інститут гідротехніки і меліорації: Заснування, розвиток та найважливіші наукові досягнення за 75 років / І.І. Калантиренко, А.С. Загайчук; заг. ред. П.І. Коваленка. – К.: ПоліграфКонсалтинг, 2004. – 170 с.
103. *Науковий потенціал Української академії аграрних наук: монографія* / В.А. Вергунов, З.П. Кірпиць, В.О. Круть, В.С. Гончаров, К.О. Лузан; за наук. ред. акад. УААН М.В. Зубця. – К.: Аграр. наука, 2005. – 176 с.
104. *Вергунов, В.А.* Основні історичні етапи розвитку та управління аграрною наукою України / В.А. Вергунов // Історія Української науки на межі тисячоліть / ред. кол.: О.Я. Пилипчук (відп. ред.) та ін. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 29–33.
105. *Вергунов, В.А.* Академізація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: історико-науковий аналіз / В.А. Вергунов // Нариси з історії природознавства і техніки. – 2005. – Вип. 45. – С. 167–182.
106. *Щебетюк, Н.Б.* Українська академія сільськогосподарських наук: становлення та діяльність (1956–1962 роки): дис. канд. іст. наук: 07.00.07 / Н.Б. Щебетюк; УААН. ДНСГБ. – К., 2007. – 241 с.